

PEDAGOGIK TA'LIMDA DIDAKTIK DRAMA TEXNOLOGIYASINING KASBIY REFLEKSIYA VA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALAR RIVOJIGA TA'SIRI

Xolbayeva Dildora Azizovna

Angren universiteti

*Pedagogika va Psixologiya kafedrası o'qituvchisi
dd7223934@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada pedagogik ta'lim jarayonida didaktik drama texnologiyasidan foydalanish orqali talabalarning kasbiy refleksiya va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Didaktik drama sahnalashtirish, vaziyatli o'yinlar, rol o'ynash va emotsional-kommunikativ tajribalar orqali shaxsiy va kasbiy rivojlanishni faollashtiruvchi metod sifatida yoritilgan. Tadqiqot eksperimental asosda olib borilib, drama texnologiyasi qo'llangan guruhda kasbiy refleksiya va muloqot ko'nikmalarining sezilarli darajada oshgani aniqlandi. Drama mashg'ulotlari orqali talabalar o'z kasbiy tajribalarini anglash, emotsional holatlarni boshqarish va samarali muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantirganliklari kuzatildi. Natijalar drama texnologiyasining pedagogik ta'limda kasbiy va shaxsiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi ilmiy-amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi. Maqola yakunida drama texnologiyasini ta'lim jarayoniga keng joriy etish va kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun istiqbolli yo'nalishlar tavsiya etilgan.

Kalit so'zlar: didaktik drama, kasbiy refleksiya, kommunikativ kompetensiya, pedagogik ta'lim, sahnalashtirish mashg'ulotlari, vaziyatli o'yinlar, emotsional tajriba, drama texnologiyasi.

Pedagogik ta'limda talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida refleksiya va kommunikativ ko'nikmalarining shakllanishi alohida ahamiyat kasb etadi. Kasbiy refleksiya, ya'ni shaxsiy tajribani anglash, baholash va o'z ustida ishlash qobiliyati zamonaviy pedagog uchun zaruriy professional sifat sanaladi. Ayniqsa, o'zaro muloqotda samaradorlikni ta'minlash, murakkab pedagogik vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish va ta'lim oluvchilarning emotsional hamda intellektual ehtiyojlariga moslashish uchun rivojlangan kommunikativ kompetensiyaga ega bo'lish muhimdir. Bugungi global ta'lim jarayoni o'qituvchilardan nafaqat bilimlarni yetkazib berishni, balki interaktiv, reflektiv va kommunikativ faoliyatni ham samarali amalga oshirishni talab etadi.

Shu nuqtai nazardan, didaktik drama texnologiyasi pedagogik ta'limda dolzarb va samarali vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Drama texnologiyasi ta'lim ishtirokchilariga real yoki ijtimoiy jihatdan muhim bo'lgan vaziyatlarni sahnalashtirish orqali tajriba orttirish, emotsional reaksiyalarni boshqarish, o'zaro muloqot va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Didaktik drama orqali talabalar o'z kasbiy tajribalarini yaratish, uni reflektiv tahlil qilish va

kommunikativ jihatdan boyitish imkoniyatiga ega bo'ladilar.¹ Bu esa ularning shaxsiy va kasbiy o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal qilish va o'z-o'zini baholash qobiliyatlarini shakllantiradi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi – pedagogik ta'lim jarayonida didaktik drama texnologiyasi yordamida talabalar kasbiy refleksiya va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot doirasida didaktik drama amaliyotining pedagogik ta'limdagi reflektiv va kommunikativ jarayonlarga ta'sirini o'rganish, uning metodik asoslarini ishlab chiqish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish vazifa qilib belgilangan.

Pedagogik ta'lim jarayonida kasbiy refleksiya va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish talabalarning kasbiy shakllanishi va samarali pedagogik faoliyat olib borishi uchun zarur asos bo'lib xizmat qiladi. Kasbiy refleksiya o'z-o'zini anglash, kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan vaziyatlarga tanqidiy yondashish, tajribalarni tahlil qilish va ulardan xulosalar chiqarish jarayoni sifatida talqin etiladi.² Refleksiya shaxsiy va kasbiy rivojlanishning markaziy mexanizmlaridan biri bo'lib, o'qituvchining o'z bilim, ko'nikma va qadriyatlarini muntazam tahlil qilish, ularni takomillashtirish va faoliyatini maqsadli boshqarishga xizmat qiladi. Kasbiy refleksiyaning funksiyalari orasida o'z faoliyatini tahlil qilish, kamchiliklarni aniqlash, samarali strategiyalarni ishlab chiqish va kasbiy o'sishga yo'naltirish kabi jarayonlar muhim o'rin tutadi. Refleksiya bosqichlari esa dastlabki tajriba to'plash, bu tajribani ongli ravishda tahlil qilish, tahlil natijalariga asoslanib kelajakdagi faoliyatni rejalashtirish va takomillashtirishni o'z ichiga oladi.

Kommunikativ kompetensiya esa pedagogik faoliyatda samarali muloqot olib borish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va shaxsiy sifatlar majmuini anglatadi. U nutq madaniyati, aktiv tinglash, o'z fikrini aniq va mantiqiy ifodalash, auditoriya bilan o'zaro aloqada bo'lish, konfliktlarni boshqarish va ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi. Pedagogik ta'limda kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishi o'qituvchining o'quvchilarga bilimni yetkazish, ular bilan psixologik jihatdan qulay va ijobiy muloqot muhitini yaratish, shuningdek, o'quvchilarning emotsional va intellektual ehtiyojlariga moslashish qobiliyatini mustahkamlash imkonini beradi.

Kasbiy refleksiya va kommunikativ kompetensiyalar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, pedagog shaxsining mukammal shakllanishida o'zaro to'ldiruvchi va

¹ Ismoilova D. Didaktik drama metodikasining pedagogik ta'limdagi o'rni // O'zbekistonda pedagogik izlanishlar jurnali. – 2017. – № 2. – B. 65-70.

² Normurodova Z. Kasbiy refleksiya va o'zaro muloqot ko'nikmalarini shakllantirish texnologiyalari // Ta'lim va innovatsiya. – 2019. – № 5. – B. 84-89.

mustahkamlovchi omillar sifatida namoyon bo'ladi. Reflektiv fikrlash o'qituvchiga o'z kommunikativ faoliyatini tahlil qilish va uni doimiy ravishda takomillashtirish imkonini bersa, rivojlangan kommunikativ kompetensiya esa reflektiv jarayonlarni yanada chuqur va samarali amalga oshirish uchun zamin yaratadi.³ Shu tariqa, kasbiy refleksiya va kommunikativ kompetensiyaning uyg'un rivojlanishi pedagogik faoliyatning sifat va samaradorligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Didaktik drama texnologiyasi zamonaviy ta'lim jarayonida interaktiv va tajribaga asoslangan o'qitish metodlari orasida alohida o'rin tutadi. Didaktik drama deb, o'quvchilarning faol ishtirokini, emotsional tajribasini va reflektiv fikrlashini faollashtirish maqsadida real yoki shartli vaziyatlarning sahnalashtirilgan shaklida o'rganilishini ta'minlaydigan pedagogik metodga aytiladi.⁴ Uning asosiy prinsiplariga o'yin va yaratuvchanlik elementlari orqali o'rganish, tajriba va refleksiya uyg'unligi, individual va jamoaviy o'zaro ta'sirning muhimligi kiradi. Didaktik drama metodikasi o'quvchilarga o'z nuqtai nazarini ifodalash, boshqalar bilan fikr almashish va ijtimoiy vaziyatlarga moslashishni o'rganish imkoniyatini beradi. Bu jarayon davomida talabalarda tanqidiy fikrlash, empatiya, ijtimoiy-hissiy idrok va muammoli vaziyatlarda kreativ yechim topish ko'nikmalari rivojlanadi.

Didaktik drama vositasida ta'limiy vazifalarni hal etish ko'plab imkoniyatlarni ochib beradi. Avvalo, sahnalashtirish orqali murakkab nazariy tushunchalar real hayotga yaqinlashtiriladi va talabanning shaxsiy tajribasi bilan boyitiladi.⁵ Drama faoliyati dars jarayoniga emotsional komponentni kiritadi, bu esa bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishiga va uzoq muddatli xotirada saqlanishiga yordam beradi. Bundan tashqari, drama texnologiyasi orqali talabalar o'zaro muloqotga kirishadi, vaziyatni tahlil qiladi, o'z his-tuyg'ularini va pozitsiyasini ifodalaydi hamda o'zaro hamkorlik madaniyatini o'zlashtiradi. Bu usul talabalarning faolligini oshiradi, ularni o'z ta'lim jarayonining faol sub'ektlariga aylantiradi va kasbiy kompetensiyalar shakllanishiga xizmat qiladi.

Drama texnologiyasining kasbiy va shaxsiy rivojlanishdagi o'rni beqiyosdir. Kasbiy rivojlanish nuqtai nazaridan, didaktik drama o'qituvchining kommunikativ kompetensiyasini, reflektiv fikrlash qobiliyatini va adaptivlik ko'nikmalarini mustahkamlaydi.⁶ Drama orqali pedagog o'zining kasbiy roli va faoliyatidagi turli

³ Bolton G. Reflective practice: Writing and professional development. – London: SAGE Publications, – 2016. – 256 p.

⁴ Jo'rayev A. Didaktik drama asosida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish metodlari // Pedagogik mahorat. – 2020. – № 1. – B. 50-56.

⁵ Hughes J., Wilson K. Drama and learning: Participatory arts for youth development // Research in Drama Education. – 2020. – Vol. 25, No. 2. – P. 153-170.

⁶ Qodirova M. Drama texnologiyasi asosida shaxsiy rivojlanishni faollashtirish // Zamonaviy ta'lim. – 2018. – № 4. – B. 120-125.

vaziyatlarni sinovdan o'tkazib, amaliy tajriba to'playdi. Shaxsiy rivojlanish jihatidan esa drama talabalarning o'zini anglash, o'z his-tuyg'ularini boshqarish va emotsional barqarorlikni ta'minlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Drama faoliyatida ishtirok etish ijtimoiy ko'nikmalarni, hamdardlik va empatiya hislarini kuchaytiradi, shuningdek, talabalarni ijtimoiy faol va mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllantirishga yordam beradi.

Didaktik drama texnologiyasi pedagogik ta'lim jarayonida kasbiy refleksiya va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish uchun kuchli pedagogik mexanizm bo'lib xizmat qiladi.⁷ Drama faoliyati, xususan rol va vaziyatli o'yinlar orqali talabalarda reflektiv fikrlashni faollashtirish imkonini yaratadi. Rol o'ynash jarayonida talabalar turli kasbiy vaziyatlarda o'zlarini sinovdan o'tkazadilar, turli ijtimoiy rollarga kiradilar va ushbu tajriba asosida o'z his-tuyg'ularini, qarorlarini hamda xatti-harakatlarini ongli ravishda tahlil qiladilar. Bunday metodik yondashuv talabalarga nafaqat o'z harakatlarining oqibatlarini ko'rish, balki ulardan o'z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish uchun kerakli xulosalarni chiqarishga yordam beradi. Shuningdek, vaziyatli o'yinlar refleksiya madaniyatini rivojlantirib, talabalarni o'z faoliyatini muntazam baholash va yangilashga o'rgatadi. Drama faoliyati orqali o'zaro muloqot ko'nikmalarini shakllantirish ham ta'lim jarayonining muhim natijalaridan biridir. Drama mashg'ulotlari talabalarni faol tinglash, aniq va mantiqli fikr bildirish, hissiy jihatdan to'g'ri muloqot qilish, o'z nuqtai nazarini himoya qilish va bir vaqtning o'zida boshqalar fikrini hurmat qilishga o'rgatadi.⁸ Guruhdagi drama mashg'ulotlari orqali talabalar muloqot jarayonida ijtimoiy rollarni tushunadi, hamkorlikda ishlash, nizolarni konstruktiv hal etish va ijtimoiy jihatdan maqbul xatti-harakatlarni namoyon etish ko'nikmalarini shakllantiradilar. Bu esa kelajakdagi pedagogik faoliyatda samarali va ishonchli o'zaro aloqalarni yo'lga qo'yish uchun asos yaratadi.

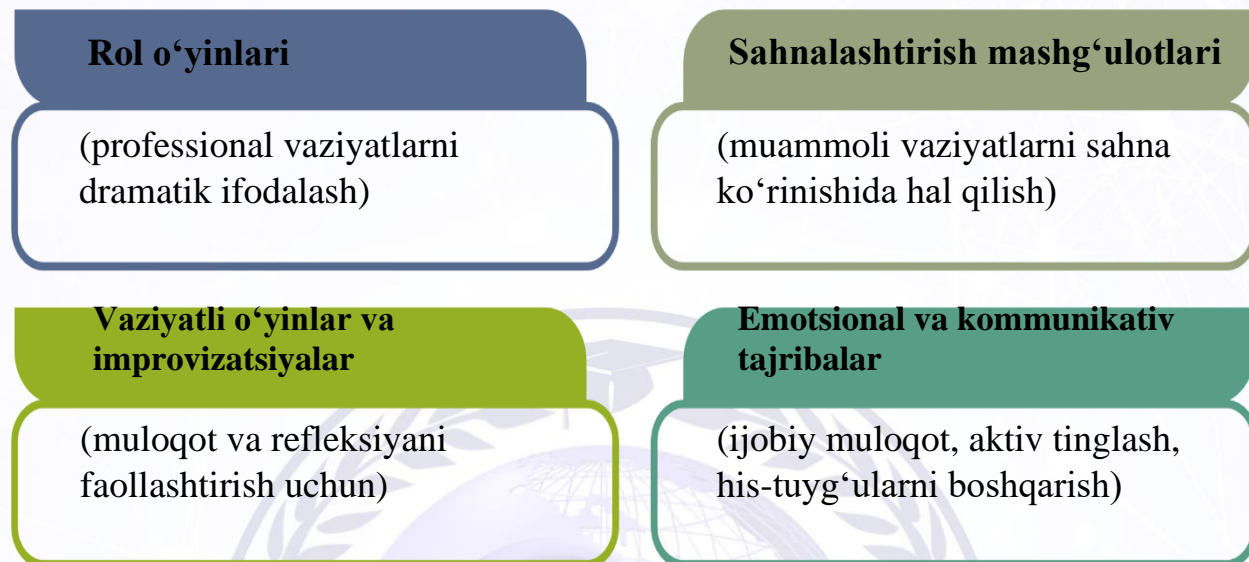
Drama texnologiyasida emosional tajriba va refleksiv tahlil o'rtasidagi uzviy bog'liqlik alohida ahamiyatga ega. Drama jarayonida talabalar real hayotga yaqin emotsional tajribalarni boshdan kechiradilar va bu tajriba ularning ichki dunyosi, kasbiy qarashlari va shaxsiy qadriyatlarini bilan bevosita o'zaro ta'sirga kirishadi. Ushbu emosional tajribalar reflektiv tahlil jarayonida chuqurroq anglanadi, talabalarga o'z shaxsiy reaksiyalarini va kasbiy qarorlarini ongli ravishda tahlil qilish imkonini beradi. Natijada, talabalar nafaqat o'z his-tuyg'ulari va xatti-harakatlarini,

⁷ Sattorova F. Didaktik drama mashg'ulotlarining ta'lim jarayoniga integratsiyasi // Ta'lim va fan yangiliklari. – 2020. – № 5. – B. 41-46.

⁸ Смирнова Н.В. Использование элементов драматерапии в подготовке будущих педагогов // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения. – 2018. – № 5 (93). – С. 112-116.

balki ularning pedagogik faoliyatdagi ahamiyatini ham anglab yetadilar. Emosional tajriba va refleksiya uyg'unligi esa kasbiy o'sish va shaxsiy rivojlanish uchun barqaror psixologik asos yaratadi.⁹

1-rasm. Didaktik drama texnologiyasi asosida kasbiy refleksiya va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish shakllari.

Ushbu tadqiqot pedagogik ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar orasida didaktik drama texnologiyasining kasbiy refleksiya va kommunikativ kompetensiyalar rivojiga ta'sirini empirik ravishda o'rganishga qaratildi. Tadqiqot metodikasi sifatida tajriba-sinov (eksperiment) usulidan foydalanildi. Tadqiqotda jami 80 nafar talaba ishtirok etdi, ular tasodifiy tanlov asosida eksperimental (40 nafar) va nazorat (40 nafar) guruhlariga bo'lingan. Eksperimental guruhda ta'lim jarayoni didaktik drama elementlari asosida tashkil etildi, nazorat guruhida esa an'anaviy pedagogik metodlardan foydalanildi. Tadqiqot davomida so'rovnomalar, reflektiv esse tahlili, kuzatish va test topshiriqlari asosida ma'lumotlar yig'ildi.

Tadqiqot metodikasi doirasida o'tkazilgan diagnostik tadbirlar shakli, ishlatilgan o'lchov vositalari va baholash mezonlari haqida batafsil ma'lumot berish zarur hisoblanadi. Ushbu tadqiqotda talabalar kasbiy refleksiya va kommunikativ kompetensiyalarining rivojlanish darajasini aniqlash uchun maxsus diagnostik testlar, reflektiv esse topshiriqlari va muloqot faoliyatini baholovchi kuzatish kartalari qo'llanildi. Refleksiya darajasini baholashda Likert shkalasiga asoslangan o'z-o'zini

⁹ Schön D.A., DeSanctis G. The reflective practitioner in higher education: Revisiting Donald Schön's contributions // Studies in Higher Education. – 2017. – Vol. 42, No. 8. – P. 1379-1390.

baholash so'rovnomalari (1–5 ballik baholash tizimi) qo'llanilib, bunda talabalar o'zlarining kasbiy tajribalarini anglash, vaziyatlarni tahlil qilish va o'z faoliyatini takomillashtirish qobiliyatlarini baholadilar. Kommunikativ kompetensiyalar esa faol tinglash, aniq ifoda qilish, vaziyatga mos muloqot olib borish kabi ko'rsatkichlar asosida baholandi. Kuzatish kartalari yordamida guruh mashg'ulotlari va drama sahnalashtirish mashqlarida talabalar faoliyati tizimli ravishda tahlil qilindi. Har bir ko'rsatkich bo'yicha ballar yig'ilib, umumiy kompetensiya rivojlanish darajasi aniqlash imkoniyati yaratildi. Tadqiqot metodikasining batafsil bayoni natijalarni ishonchli tahlil qilish va ularning ilmiy asoslanganligini ta'minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Eksperimental guruhda drama texnologiyasini qo'llash natijasida kasbiy refleksiya ko'rsatkichlari sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Talabalar refleksiya jarayonida o'z tajribalarini chuqurroq tahlil qila olishlari, kasbiy faoliyatdagi muammolarni aniqlash va ularga mustaqil yechim topish qobiliyatlarining rivojlanganligi aniqlandi. Shuningdek, kommunikativ kompetensiya ko'rsatkichlari ham o'sdi: talabalar aniq va ravon fikr bildirish, faol tinglash, muloqotda ijobiy emosional javoblar ko'rsatish, nizoli vaziyatlarda konstruktiv muloqot usullaridan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirdilar. Nazorat guruhida esa kasbiy refleksiya va kommunikativ kompetensiyalar darajasida sezilarli o'zgarishlar aniqlanmadi yoki ular faqat tabiiy o'sish sur'atida ro'y berdi.

Tadqiqot natijalari tahlili drama texnologiyasining o'quvchilarning kasbiy shakllanish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Eksperimental guruhda talabalarning reflektiv va kommunikativ ko'nikmalarining rivojlanishi nazorat guruhiga nisbatan statistik jihatdan ishonchli darajada yuqori natijalarni ko'rsatdi ($p < 0.05$ darajasida). Analiz shuni ko'rsatdiki, didaktik drama o'quvchilarning o'z-o'zini anglash, kasbiy faoliyatdagi vaziyatlarni tahlil qilish va samarali muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda samarali pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot yakunida drama texnologiyasini pedagogik ta'lim jarayoniga integratsiya qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Olib borilgan tadqiqot natijalari pedagogik ta'lim jarayonida didaktik drama texnologiyasidan foydalanish kasbiy refleksiya va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Drama texnologiyasi orqali talabalar o'z tajribalarini emotsional va reflektiv tarzda anglash imkoniga ega bo'ldilar, kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan murakkab vaziyatlarga ongli ravishda yondashish ko'nikmalarini rivojlantirdilar. Shuningdek, drama mashg'ulotlari talabalarning muloqotda faolligini, o'z fikrini aniq ifodalash, tinglash va konstruktiv

muloqot olib borish qobiliyatini sezilarli darajada mustahkamladi. Bu esa pedagogik faoliyatning zamonaviy talablarga javob beradigan kompetensiyalar asosida qurilishi uchun zarur poydevor yaratdi. Shu bilan birga, drama texnologiyasi talabalarni ijtimoiy faollik, hamkorlik va emotsional barqarorlik kabi shaxsiy sifatlarini shakllantirishga ham samarali ta'sir ko'rsatdi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, pedagogik ta'lim jarayoniga didaktik drama texnologiyasini muntazam integratsiya qilish tavsiya etiladi. Jumladan, kasbiy tayyorgarlik fanlari dasturlariga drama asosidagi mashg'ulotlar kiritilishi, reflektiv yondashuv asosida tahliliy topshiriqlar va sahnalashtirish mashqlaridan foydalanilishi maqsadga muvofiqdir. Talabalar o'rtasida kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish uchun guruhviy drama ishlanmalar, vaziyatli o'yinlar va emotsional tafakkurni rivojlantiruvchi faoliyat turlari muntazam ravishda tashkil etilishi zarur. Shuningdek, drama mashg'ulotlaridan so'ng reflektiv tahlil va tajribani baholash bosqichlarini tizimli ravishda o'tkazish ta'lim samaradorligini oshiradi.

Kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun istiqbolli yo'nalish sifatida didaktik drama texnologiyasining turli ta'lim bosqichlaridagi (masalan, boshlang'ich, umumiy o'rta va oliy ta'lim) qo'llanish xususiyatlarini o'rganish, turli madaniy kontekstlarda drama texnologiyasining ta'sirini taqqoslab tahlil qilish va drama metodikasining kasbiy-emotsional rivojlanish bilan bog'liq boshqa ko'rsatkichlarga ta'sirini empirik asosda chuqur tadqiq qilish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, drama texnologiyasini boshqa innovatsion ta'lim metodlari bilan integratsiyalash imkoniyatlarini aniqlash ham istiqbolli tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ismoilova D. Didaktik drama metodikasining pedagogik ta'limdagi o'rni // O'zbekistonda pedagogik izlanishlar jurnali. – 2017. – № 2. – B. 65-70.
2. Normurodova Z. Kasbiy refleksiya va o'zaro muloqot ko'nikmalarini shakllantirish texnologiyalari // Ta'lim va innovatsiya. – 2019. – № 5. – B. 84-89.
3. Bolton G. Reflective practice: Writing and professional development. – London: SAGE Publications, – 2016. – 256 p.
4. Jo'rayev A. Didaktik drama asosida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish metodlari // Pedagogik mahorat. – 2020. – № 1. – B. 50-56.
5. Hughes J., Wilson K. Drama and learning: Participatory arts for youth development // Research in Drama Education. – 2020. – Vol. 25, No. 2. – P. 153-170.
6. Qodirova M. Drama texnologiyasi asosida shaxsiy rivojlanishni faollashtirish // Zamonaviy ta'lim. – 2018. – № 4. – B. 120-125.
7. Sattorova F. Didaktik drama mashg'ulotlarining ta'lim jarayoniga integratsiyasi // Ta'lim va fan yangiliklari. – 2020. – № 5. – B. 41-46.

8. Смирнова Н.В. Использование элементов драматерапии в подготовке будущих педагогов // Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения. – 2018. – № 5 (93). – С. 112-116.
9. Schön D.A., DeSanctis G. The reflective practitioner in higher education: Revisiting Donald Schön's contributions // Studies in Higher Education. – 2017. – Vol. 42, No. 8. – P. 1379-1390.

